

TERRY EAGLETON

KÜLTÜR

Tellekt

2. BASKI

ÇEVİRİ: BERRAK GÖÇER

KÜLTÜR

Tellekt_52

Kültür, Terry Eagleton

Çeviri: Berrak Göçer

Culture

İlk (bu çeviriye kaynak alınan) baskı: Yale University Press, 2016.

© 2016, Terry Eagleton

© 2019, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Bu eserin Türkçe yayın hakları Anatolialit Telif ve Tercümanlık Hizmetleri Ltd. Şti. aracılığıyla alınmıştır.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. baskı: 2019, Can Yayınları

Tellekt'te 1. basım: 2023

2. basım: Haziran 2024, İstanbul

Bu kitabın 2. baskısı 1000 adet yapılmıştır.

Dizi Editörü: Didem Bayındır

Editör: Serhat Uyurkulak

Düzeltili: Aylin Samancı Elmasdağ

Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek

Kapak Tasarımı ve Uygulama: Bora Başkan

İç Kapak Görseli: Bora Başkan

Baskı ve cilt: BPC Matbaacılık San. ve Tic. A.Ş.

info@bpcmatbaacilik.com.tr

Tel: (0212) 549 53 83

Sertifika No: 48745

ISBN 978-625-7118-78-1

Tellekt

tellekt.com • bilgi@tellekt.com

Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza Giz, No: 9/25 Sarıyer / İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

Sertifika No: 43514

Tellekt, Can Sanat Yayınları Yapım ve Dağıtım Ticaret ve Sanayi A.Ş.'nin markasıdır.

twitter.com/tellekt • facebook.com/tellekt • instagram.com/tellekt

KÜLTÜR

TERRY EAGLETON

ÇEVİRİ:
BERRAK GÖÇER

Tellekt

Terry Eagleton'un Tellekt'teki diğer kitapları:

Akıl, İnanç ve Devrim, 2021

Materiyalizm, 2021

Trajedi, 2021

TERRY EAGLETON, 1943'te, İrlanda kökenli Katolik bir ailenin çocuğu olarak Salford'da doğdu. Marksist kültür eleştirisi geleneğinin en önemli ve en üretken isimlerindedir. Akademik kariyerinin büyük bölümünü Cambridge ve Oxford'da geçirdi; kültürel çalışmalar alanının öncülerinden Raymond Williams'ın öğrencisidir. Eserlerinde, Williams'ın yanı sıra Louis Althusser, Jacques Lacan, Jacques Derrida, Jean-Paul Sartre gibi düşünürlerle diyalog içindedir. Yapıtları arasında *Eleştiri ve İdeoloji*, *Edebiyat Kuramı*, *Postmodernizmin Yanılsamaları*, *Kültür Yorumları* ile *Kuramdan Sonra* sayılabilir. Kuramsal yapıtlarının dışında *Azizler ve Âlimler* adında bir roman kaleme almıştır.

BERRAK GÖÇER, 1986'da İstanbul'da doğdu. 2007'de New York Üniversitesi Medya, Kültür ve İletişim Bölümü'nden mezun oldu. Kitap editörlüğü, edebiyat ve kültür sitesi editörlüğü, çevirmenlik gibi çeşitli görevler üstlendiği yayın hayatını *The Art Newspaper Türkiye*'nin genel yayın yönetmenliğini yaparak sürdürüyor. Çevirilerinin arasında *Kaygılarımızın Kışı* (John Steinbeck), *Paris ve Londra'da Beş Parasız* (George Orwell), *Biz Hep Şatoda Yaşadık* (Shirley Jackson), *Gurur ve Önyargı* (Jane Austen), *Bul Beni* (André Aciman), *Kendine Ait Bir Oda* (Virginia Woolf) ve *Kayıp Şebirim* (F. Scott Fitzgerald) sayılabilir.

Tony Adami için

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	11
1. KÜLTÜR VE UYGARLIK	13
2. POSTMODERN ÖNYARGILAR	35
3. TOPLUMSAL BİLİNÇDİŞİ	49
4. BİR KÜLTÜR HAVARİSİ	85
5. HERDER'DEN HOLLYWOOD'A	97
SONUÇ: KÜLTÜRÜN KIBRİ	123
DİZİN	133

ÖNSÖZ

Kültür çok yönlü bir kavram, bu yüzden kültür üzerine bütün halinde bir sav ortaya koymak oldukça güç. Dolayısıyla bu kitap konuya farklı bakış açılarından yaklaşabilmek adına tamamen bütünlüklü bir iddia sunmama riskini göze alıyor. Önce “kültür” teriminin çeşitli anlamlarını inceliyorum, ardından kültür fikri ile uygarlık kavramı arasındaki birtakım temel farklılıkları mercek altına alıyorum. Sonra kültürü insan varoluşunun temeline oturtan postmodern kültürelcilik öğretisini inceliyor, bunu yaparken de şu sıralar pek revaçta olmayan bir yaklaşımla çeşitlilik, çoğulculuk, melezlik ve kapsayıcılık kavramlarını eleştiriyorum. Ayrıca kültürel görecelik öğretisine karşı çıkıyorum.

Kültür bir bakıma toplumsal bilinçdışı olarak görülebilir; ben de buradan yola çıkarak bu görüşü savunan iki önemli ismin çalışmalarını ele alıyorum: Siyaset felsefecisi Edmund Burke’ün büyük ölçüde bilinse de kültür kavramıyla pek bağdaştırılmayan eserleri ve Alman filozof Johann Gottfried Herder’in kültürel meseleler üzerine olağanüstü derecede özgün ama hak ettiği ilgiyi görmeyen yo-

rumları. Toplumsal bilinçdışı olarak kültürün T.S. Eliot ve Raymond Williams'ın eserlerinde karşılaştığımız örnekleriyle ilgili de birtakım değerlendirmeler yapıyorum – kültür bu düşünürlerin ikisi için de hayati öneme sahip ama ona birbirine tamamen zıt siyasi bakış açılarından yaklaşıyorlar.

Oscar Wilde'a ayırdığım bölümde tarihin bu en cesur, en hoş kültür eleştirmenine şapka çıkarmanın yanı sıra o noktaya kadar incelediğim kültür çeşitlerini de özetliyorum. Ardından, çoğunlukla kültürsüzlük çağı olarak tanımlanan modern çağda kültür meselesine neden bu kadar önem verildiği sorusunu ele alıyor ve buna dair bazı nedenler öne sürüyorum. Bu nedenlerin başında kültürün sanayi kapitalizminin estetik ya da ütopyacı bir eleştirisi olarak görülmesi; devrimci milliyetçiliğin, çokkültürlülüğün ve kimlik politikalarının yükselişi; dinin yerini alacak bir alternatif arayışı ve kültür endüstrisi denen olgunun ortaya çıkışı geliyor. Ayrıca kültürü insan varoluşunun özü olarak değerlendiren kültürelcilik öğretisini ve kültürel görecelik konusunu eleştirel bir açıdan irdeliyorum. “Sonuç” bölümünde aslında onu savunanların sandığının aksine kültürün modern toplumlarda hiç de merkezî bir öneme sahip olmadığı yönündeki iddiamın gerekçelerini açıklıyorum.

Dikkatli okurlar Swift, Burke ve Wilde'dan İrlanda sömürge karşıtı siyasetine dek kitaba bir İrlanda motifinin hâkim olduğunu fark edecektir.

T.E.

KÜLTÜR VE UYGARLIK

“Kültür” olağanüstü derecede karmaşık bir kelime –iddiaya göre İngilizcedeki en karmaşık iki-üç kelimedenden biri¹– ama başlıca dört anlamı öne çıkıyor. Kültür, (1) sanatsal ve düşünsel eserler toplamı; (2) ruhsal ve zihinsel gelişim süreci; (3) insanların yaşamlarına yön veren değerler, gelenekler, inançlar ve simgesel pratikler; (4) bütün bir yaşam tarzı anlamına gelebilir. “Lapon kültürü” Laponların şiiri, müziği ve dansı anlamına da gelebilir; tükettikleri yiyecekleri, yaptıkları sporları ve inandıkları dini de kapsayabilir. Hatta toplu taşıma ağından seçim sistemine ve çöp öğütme yöntemlerine kadar Lapon toplumunun tamamını içine alacak biçimde genişletilebilir. Bütün bu örneklerde Lapon kültüründe tipik olarak karşılaşılan bir şey yalnızca ona özgü olmayabilir. Örneğin Laponlar rengeyiği yiyor ama rengeyiği yiyen tek halk onlar değil. Laponlar yasa gereği kış aylarında araçlarına kar lastiği takmak zorunda ama kuzeydeki başka

1 Raymond Williams, *Anabtar Sözcükler*, çev. Savaş Kılıç, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 105.

ülkelerde de uygulanan bir yasa bu. Ne var ki Laponya’da tüm yıl boyunca Noel Baba’nın Kuzey Kutbu’ndaki evini ziyaret edebilirsiniz, bu da herhalde yeryüzünde başka hiçbir yerde bulunamayacak bir nimet.

Sanatsal ve düşünsel anlamıyla kültür yenilikler içerebilir, öte yandan yaşam tarzı olarak kültür genellikle bir alışkanlık meselesidir. Yeni bir konçerto besteleyebilir, yeni bir dergi yayımlayabilirsiniz, oysa kültür kelimesini daha geniş anlamıyla ele aldığımızda, yeni bir kültürel olay yaşanması fikri kendi içinde biraz çelişkili görünür; ama tabii böyle şeyler gerçekten olabilir. Kültür bu bağlamda daha önce yaptıklarınız, hatta belki de atalarınızın milyonlarca kez yaptıkları şeyler anlamına gelir. Davranışlarınızın makbul sayılabilmesi için atalarınızın davranışlarına uyması gerekebilir. Sanatsal anlamıyla kültür avangart olabilir ama bir yaşam tarzı olarak kültür çoğunlukla geleneklere bağlıdır. Sanatsal kültür genellikle sadece bir azınlığı –ve tabii erişilmesi güç eserleri– kapsar, bu açıdan daha eşitlikçi sayılabilecek, gelişim süreci olarak tanımlanan kültürden farklılaşır. Bugün kültürsüz olanlar daha sonra kültürlü insanlara dönüşebiliyorsa, azmeden herkes kültürel sermaye biriktirebilir. Nasıl ki tarım doğal gelişime belli bir süre boyunca göz kulak olmaksızın, siz de kendi ruhsal gelişiminize yıllar içinde destek olabilirsiniz. Bu anlamda kültür bir yavru köpek yahut grip gibi bir anda edinilen bir şey değildir.

Genel olarak kelimenin ilk üç anlamı, fazlasıyla geniş kapsamlı olma riski taşıyan dördüncüden (bütün bir yaşam tarzı olarak kültür) daha kullanışlı görünüyor. Raymond Williams, “Kültür fikrindeki sorun, onu sürekli genişletmek zorunda kalmamızdır – ta ki ortak hayatımızın tamamıyla neredeyse özdeş hale gelinceye kadar,”² der. Kelimeyi neden genişletmek “zorunda kaldığımız” pek belli değildir ama Williams “kültür” teriminin doğasında şişme eğilimi bulunduğu konusunda şüphesiz haklıdır. Ancak bu durum onu gereği kadar endişelendirmez. Kelimenin estetik anlamı fazlasıyla dar kalabilir, antropolojik anlamıysa fazlasıyla amorf olabilir. Yine de kültürün daha ge-

2 Raymond Williams, *Kültür ve Toplum 1780-1950*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 382.

niş anlamının da kullanışlı yanları var. Sanat olarak kültür ile yaşam tarzı olarak kültür arasındaki farkları Williams'ın kendisi de İngiliz işçi sınıfı hareketinin resim ve şiirle değil siyasi kurumlarla –işçi sendikaları, kooperatif hareketi, İşçi Partisi ve benzerleri– ilgili bir hareket olduğu örneğiyle açıklar. Çalışmalarını daha sonra inceleyeceğimiz Alman filozof Johann Gottfried Herder'e göre kültür, değerler ve duyguları olduğu kadar sanayiye, ticareti ve teknolojiyi de kapsar.

T.S. Eliot, *Notes Towards the Definition of Culture* [Kültürün Tanımına İlişkin Notlar] adlı eserinde kültürün “bir halka özgü tüm faaliyetleri ve ilgi alanları”nı kapsadığını söyler ve İngilizlere dair birtakım basmakalıp örnekler sıralar: derbi maçları, Henley Regatta,³ dart tahtası, Wensleydale peyniri, gotik kiliseler, haşlanmış lahana, sirkeli pancar, Elgar'ın besteleri, vesaire.⁴ Ulusal değerlerin bu tuhaf seçkisi üzerine yazan Raymond Williams, Eliot'ın listesinin İngilizlerin geleneksel faaliyetlerini yansıtmadığını, “spor ve mutfak, çok az da sanat”tan ibaret kaldığını, bunun da daha eski ve daha dışlayıcı bir kültürlenme fikrine işaret ettiğini söyler. İngilizlere has faaliyetler, diye sorar Williams, çelik üretimini, borsayı, karma tarımı ve Londra toplu taşıma sistemini de içermez mi?⁵ Bir başka deyişle Eliot kültürü bütün bir yaşam tarzı (yukarıdaki 4. tanım) olarak tanımladığını söylese de esasında anlamını gelenekler ve simgesel pratiklerle (3. tanım) sınırlı tutar. Böylece birden karşımıza yanıtlanması gereken bir soru çıkar: Bir halkın kültürü o halkın pratik, maddi varoluş tarzını da kapsar mı yoksa simgesel alanla mı sınırlı kalmalıdır?

Belki de bu noktada Lapon kültürü ile Lapon uygarlığı arasında bir ayırım yapmak fazla detaycılık olmayacaktır. Laponya'da resim, mutfak ve cinselliğe yaklaşım kültüre, toplu taşıma sistemleri ve merkezî ısıtma yöntemleri ise uygarlığa girecektir. “Kültür” ile “uygarlık” ilk başta hemen hemen aynı anlama geliyordu, ama sonraki bölümlerde de göreceğimiz üzere modern çağda sadece anlamları

3 Thames Nehri'nde 1839'dan beri her yıl yapılan kürek yarışı. (Ç.N.)

4 Thomas Stearns Eliot, *Notes Towards the Definition of Culture*, Faber&Faber, Londra, 1948, s. 31.

5 *Kültür ve Toplum*, s. 354.

ayrışmakla kalmadı, birbirlerinin zıttı olarak algılanmaya başladı. Modern tarihin sayfalarında Almanlar genelde kültürü temsil eder görünürken Fransızlar uygarlığın bayraktarı olarak birinci sırada yer alır. Almanların Goethe'si, Kant'ı ve Mendelssohn'u, Fransızların ise parfümü, gurme lokantaları ve Châteauneuf-du-Pape şarapları vardır. Almanlar ruhani insanlardır, Fransızlar sofistikedir. Wagner ile Dior arasında bir seçimdir bu. Basmakalıp yargılara göre Almanlar fazla ahlakçı, Fransızlar ise fazla kurnazdır.

Kabaca ifade etmek gerekirse posta kutuları uygarlığın bir parçasıdır ama posta kutularını ne renge boyadığınız (örneğin İrlanda Cumhuriyeti'nde yeşil) kültüre dair bir konudur. Modern toplumlar da trafik ışıklarına ihtiyacınız vardır ama kırmızı "Dur", yeşil de "Geç" anlamına gelmek zorunda değildir. Kültür Devrimi sırasında Pekin'de bunun tam tersinin uygulanması istenmişti. Kültürün büyük bir kısmı ne yaptığınızla değil neyi nasıl yaptığınızla alakalıdır. Kültür bir tarzlar, teknikler ve yerleşik prosedürler kümesi anlamına gelebilir. Örneğin bir otomobil fabrikası işletmenin çeşitli yolları vardır, bu yüzden insanlar Renault kültürünü Volkswagen kültürüyle kıyaslayabilir. Herkesin akrabası vardır ama geleneklerin kimi akrabalarınızla ilişkinizde sürekli espri yapmanızı şart koşup koşmadığı kültürel bir meseledir. "Polis kültürü" coplar ve plastik mermilerden ziyade emniyet güçlerinin bunları en ufak bir provokasyonda kullanmaya hazır olması anlamına gelir. Polislerin alışıl gelmiş düşünce ve davranış biçimlerini kapsar – örneğin tecavüzcülere nasıl yaklaştıklarını ya da alt rütbeli memurların üstlerini selamlayıp selamlamadığını. Avustralya kültürü herhalde Alice Springs'de çok sayıda araç kiralama acentası bulunduğu gerçeğini kapsamaz ama barbeküyü, Avustralya futbolunu⁶ ve plajda vakit geçirmeyi kapsar. Britanya kültürü ironi ve meseleleri olduğundan önemsiz gösterme tavrı ile en küçük fırsatta kırmızı plastik burunlar takma⁷ arasında bir yelpazeye yayılır.

6 Oval bir sahada, her biri on sekiz sporcudan oluşan iki takım arasında oynanan, Avustralya'ya özgü futbol türü. (Ç.N.)

7 *Red Nose Day* (Kırmızı Burun Günü), Comic Relief Vakfı'nın bağış toplamak için 1988'de başlattığı komedi programı. (Ç.N.)

“Kültür” terimi insana bazen lüzumsuz gelebilir. Futbolda köklü bir şike kültürü olduğunu söylemek futbolda epeyce şike yapıldığını söylemektir. Ancak adına kültür demek bunun bir alışkanlığa dönüştüğünü, kemikleştiğini, belki de kanıksandığını ve bazı yerleşik prosedürlerle yürütüldüğünü ima eder. Kültür bu açıdan sadece betimleyici bir kategoriye benzeyebilir ama aldatıcı bir görünüştür bu. Örneğin insanın yaşam tarzını kendine özgü görmesi, genelde başkalarının yaşam tarzından nasıl ayrıldığını bir şekilde bildiği, bu yüzden belki de onlara bir miktar şüpheyle yaklaştığı anlamına gelir. Çoğu kolektif kimlik biçimi başkalarını dışlamak zorundadır, üstelik bazen haklı olarak. Profesyonel olarak kılıç yutan biriyseniz Kraliyet Hemşirelik Koleji’ne katılamazsınız. Dışlamalar her zaman bu kadar masumane değildir. Kuzey İrlanda Birlikçileri’nin İngiltere bayrağını⁸ asmalarının tek sebebi, sokağın karşısına yığınla milliyetçi Katolığın dolmuş olmasıydı. Yani zararsız görünen kültür fikri daha baştan uyumsuzluk tohumları içerebilir. Ayrıca bir açıdan sadece olgusal bir betimleme olarak görünen şey – sözgelimi “toprak sahibi üst tabaka kültürü” – bir başka açıdan (örneğin onların topraklarını ekip biçenler için) böyle görünmeyebilir.

Bütün bir yaşam tarzı olarak kültür kavramı muhtemelen kabile hayatına ya da modern öncesi toplumlara, modern toplumlardan daha fazla uymaktadır. Hatta modern öncesi halklar üzerine yapılan çalışmalar bu kavramın ortaya çıkış noktalarından biridir. Bunun sebebi böyle toplumların organik bir bütün oluşturmaları değildir. Çatışma ve çelişkiden tamamen arınmış şekilde “bütünlüklü” bir toplum yoktur. Sebep daha ziyade modern öncesi koşullarda simgesel pratikler ile toplumsal veya ekonomik faaliyetler arasında belirgin bir çizgi çizmenin belki de daha zor olmasıdır. İş ve siyaseti kültür başlığı altında ele almak insana Danlardan ziyade Dinkalardan bahsederken daha mantıklı gelir. Pratik ve simgesel olan, modern öncesi çağlarda modernliğe kıyasla daha yakın bir ilişki içindeymiş gibidir. Sözgelimi kabileler emek ile ticaretin, manevi inançlar ve önceki ne-

8 Beyaz zemin üzerine kırmızı bir haçtan oluşan, sadece İngiltere’nin kullandığı bayrak. (Ç.N.)

sillerin miras braktığı görevlerden bağımsız, ekonomi adında ayrı bir alan oluşturduğunu düşünmezler. Bunun aksine modern dünyada ekonomi alanında eski haklarla geleneklerin önemsenmesi bir yana bırakılır. Patronunuz artık babacan bir tavırla genel refahınızla ilgilenmek ya da en azından ilgileniyormuş gibi davranmak için ahlaki bir sorumluluk hissetmez. Artık sadece hayatta kalabilmek ya da salt kâr elde etmek için çalışıyorsunuzdur; bunun üstüne bir de yüce Rabbe hürmet etmek, derebeyinize karşı göreneksel yükümlülüklerinizi yerine getirmek ya da kabilenizin hısımlık sisteminde size ayrılan rolü oynamak için değil. Toplumsal olgular kültürel değerlerden ayrılmaya başlar ve bu süreç yeni özgürlükleri olduğu kadar yeni güçlükleri de beraberinde getirir. Artık emeğinizi en yüksek teklifi veren kişiye satabilirsiniz, eliniz kolunuz tek bir efendiye bağlanmış değildir. İktidar kendini manevi otorite perdesi arkasına artık kolay kolay gizleyemez. Geleneğin sinsice zorlayıcı gücünün baskısını hissetme ihtimaliniz şimdi daha azdır ve yeğeninizi her görüşünüzde onunla lallak etme zorunluluğundan kurtulabilirsiniz.

19. yüzyıldaki bir köylü ile modern bir fabrika işçisi arasındaki farkı ele alalım. Geleneksel aile çiftliğinde emek ve ev hayatı iç içe geçmiştir, oysa bir fabrika kentinde sanayi ile hane iki ayrı şeydir. Örneğin köylülerin çocuk sahibi olma nedenleri herkesle aynıdır ama büyüdüklerinde toprakta çalışmaya başlayacakları, yaşlandıklarında onlara bakacakları ve nihayetinde onların payına düşen mütevazı dönümlerin vârisi olacakları için de çocuk yaparlar. Çocuklar şirin görünmelerinin yanı sıra emek gücünü, bir refah sistemini ve çiftliğin devamlılığını temsil eder. Buna karşın modern uygarlıkta çocukların ne işe yaradığını söylemek güçtür. Çalışmazlar, üstelik bazılarının göze hoş görüldüğü bile söylenemez. Bakımları pahalıdır, üstelik her zaman mantıklı davranmazlar. Bebekken onlara bakmak insanlık tarihinde bilinen en zor işlerden biridir. Tüm bunlar düşünüldüğünde modern insanın üremeyi becermesi başlı başına şaşırtıcı bir durumdur. Oysa çocukların köylülere ve kiracı çiftçilere olan faydası yadsınamaz.

Bu şartlarda kiminle evlendiğiniz de kısmen ekonomik etkenlere dayanabilir; yani cinsellik ile mülkiyet arasındaki fark, küçük bir

Ohio kasabasındakine kıyasla çok daha az belirgindir. Cinsellik, romantik müzikler ve mum ışığında yenen akşam yemeklerinden ziyade başlık parasına ve çöpçatanlara bağlı bir deneyim olabilir. Hatta bırakın mum ışığını, nüfusun kayda değer bir kısmı akşam yemeği yiyebilirse kendini muhtemelen şanslı sayar. Cinsel olan ile ekonomik olanın bu iç içe geçmişliği sadece taşra toplumunun en alt seviyelerinin değil, toprak sahibi eşraf ile aristokrasinin de bir özelliğidir. Henry Fielding'in *Tom Jones* romanının sonunda Tom Jones ile Sophia Western'in evliliğinde yaşandığı gibi, üst sınıftaki evlilikler iki büyük mülkün birleşmesi anlamına gelebilir yahut toprak ve sanayi sermayesi arasında iki tarafın da çıkarına uygun bir ittifak oluşturabilir.

Demek ki kimi durumlarda “kültür” kelimesini toplumsal varlığı bütünüyle kapsayacak şekilde genişletmek makul bulunabilir; yeter ki bunu nostaljiye kapılmadan yapalım. Kültürün, örneğin Sanayi Devrimi öncesi İngiltere'sindeki günlük yaşamın modern Chicago'dakinden nitel olarak daha iyi olduğunu öne sürdüğü düşünülmemelidir. Aksine o dönemde İngiltere'deki yaşam birçok bakımdan çok daha kötüydü. Kültür kabile topluluklarını idealize ediyor gibi de görülmemelidir. Sırf betimleyici açıdan bakarsak “Tuareg kültürü”nün birtakım günlük toplumsal faaliyetleri, “Texas kültürü”ndekilerden daha zahmetsiz sayılabilir. İnsan petrol kuyusu kazmayı ya da yatağın altında bir Kalaşnikof bulundurmaya kültür alanına ait görmekte zorlanıyor. Burada başka bir mesele daha var: Sanayi toplumlarında yaşanan birçok şeye kültüre ait değillermiş, açık seçik bir değerleri yokmuş gibi yaklaşıyoruz. Kömür madenleri ile pamuk fabrikaları ruhsal özgürlük alanına değil maddi ihtiyaçlar âlemine aittir. Hem normatif hem de betimleyici anlamıyla kültüre ait değildirlir, yani buralarda çalışanların yaşam kaliteleri son derece düşüktür. Kuşkusuz bu durum Sanayi Devrimi öncesi emek türlerinin çoğu için daha da geçerlidir. Ama Sanayi Devrimi'yle ortaya çıkan şey, artık ruhsal açıdan iflas etmiş görünen uygarlığa karşı coşkulu bir başkaldırıdır. En azından Friedrich Schiller, John Ruskin ve William Morris gibi karamsar gözlemcilerin uygarlıkla ilgili görüşü budur. D.H. Lawrence da aynı görüştedir, sanayileşmiş İngiltere'nin “doğal güzelliğin ve yaşama mutluluğunun tümünden inkârıyla, her kuşta ve

her hayvanda bulunan güzellik içgüdüsünün hepten yokluğuyla” dikkat çektiğini⁹ yazar. Uygarlık artık bir gerçekliktir, kültür ise bir değerler meselesidir. Kavramı bu açıdan ele aldığımızda kültür geri getirilemez bir şekilde geçmişte kalmıştır. Kaybettiğimiz cennet, yaka paça kovulduğumuz mutlu bahçe, tarihin ufkunda hep az önce gözden yiten organik toplumdur kültür.

Demek ki kültür fikrinin ortaya çıkmasına yol açan olgu sanayi uygarlığıdır. “Kültür” kelimesi 19. yüzyıla kadar yaygın kullanılmıyordu. Günlük yaşamdaki deneyimler ne kadar cansızlaşıp fakirleşirse buna tezat bir kültür ideali o kadar çok yükseltilir. Uygarlık ne kadar budalaca materyalist bir hal alırsa kültür de bir o kadar yüce ve uhrevi görünür. Berlinli ve Viyanalı orta sınıf yurttaşlar Eski Yunan’ın kusursuz organik toplumunun hayalini kurmaya başlamıştı. Kültür ile uygarlık artık birbiriyle çatışma halinde görülüyordu. Bu terimlerin ilki Romantik bir kavramdır, diğeri ise Aydınlanma’nın diline aittir.

Ama kültürün tek antitezi uygarlık değildir. Kültür ile barbarlık arasında da bir kutuplaşma vardır. Hatta birtakım düşünürler bu iki tezadın aşağı yukarı aynı kapıya çıktığı görüşündedir. Bu, uygar bir var olma biçimi sayılan şeyin özünde barbarca olduğu anlamına mı gelmektedir? Buna gerçekten de inananlar vardı. Şayet sanat, ahlaki değerler ve manevi hakikatlerle birlikte insan yaşamının en incelikli yönlerini temsil ediyorsa, bu görüşe göre varoluşumuz birçok açıdan hiç de insani değildir. Ancak bu anlamıyla kültür günlük yaşam karşısında eleştirel bir duruşu temsil ederken, simgesel pratikler anlamıyla ele alındığında günlük yaşamın her ânına içkindir. Bir domuz çiftliğini veya bir askerî kampı kültür olmadan idare edemezsiniz – ahırda Mahler yayını yapmak ya da erlere Diderot dağıtmaktan ziyade birtakım değerler ve anlamlar aracılığıyla iş görmekten söz ediyorum. Kültürü uygarlığın bandolar ve anaokullarından defilelere ve bazilikalara uzanan belirli bir kısmı olarak görebilirsiniz; ama kültür aynı zamanda toplumun tamamının simgesel boyutunu gösterir,

9 D. H. Lawrence, *Lady Chatterley’in Aşığı*, aktaran Williams, *Kültür ve Toplum*, s. 310-311.

topluma baştan sona nüfuz eder, Tanrı gibi her yerde ve aynı anda bulunur. İnsana özgü her faaliyet göstergeler ve değerler içerir. Sanat bazen toplumsal kurumlara ters düşse de her şekilde kendisi de bir toplumsal kurumdur ve ancak benzeri başka kurumların yardımıyla ayakta kalabilir. Roman okumak istiyorsanız kâğıt fabrikalarına ve matbaalara ihtiyacınız vardır. Uygarlık kültürün bir ön koşuludur. Samuel Taylor Coleridge, *On the Constitution of Church and State* adlı eserinde [Kilise ve Devletin Anayasası/Yapısı Üzerine] manevi refah olarak kültürün uygarlıktan daha temel bir ihtiyaç olduğunu söyler ama esasında kültür, bizzat ruhsal dayanak sunmaya çalıştığı uygarlığın bir ürünüdür.

Kültür bir değerler meselesi, uygarlık ise bir gerçeklik gibi görünebilir; oysa her iki terimi de hem normatif hem de betimleyici anlamlarda kullanmak mümkündür. “Bütün bir yaşam tarzı” ifadesindeki “bütün” kelimesi hem (betimleyici olarak) “tamamı” anlamına gelir hem de (normatif olarak) “birleşik”, “tümleşik” ve “eksiksiz” anlamına. 19. yüzyılda yaşayan antropolog Edward Burnett Tylor kültürle uygarlığı “bilgi, inanç, sanat, ahlaki değerler, hukuk, gelenek ve insanın toplumun bir üyesi olarak edindiği diğer tüm beceriler ve alışkanlıklardan oluşan karmaşık bir bütün” biçiminde tanımladığında betimleyici bir tarzda konuşmaktadır.¹⁰ 18. yüzyıl şairi Henry James Pye, “The Progress of Refinement” [Zarafetin Gelişimi] şiirinde, “Siyah Afrikalının yoktur övünecek kültürü,” derken bir değerlendirmede bulunmaktadır. Afrikalıların bir yaşam biçimi olarak kültüre sahip olduklarını ama güzel bir hayat anlamında kültüre sahip olmadıklarını kastetmektedir. Afrikalıların bir yaşam tarzı vardır ama bunun hiçbir değeri yoktur. İngiliz uygarlığıyla ilgili ne düşündüğü sorulduğunda Mahatma Gandhi’nin verdiği alaycı yanıt – “Bence çok iyi bir fikir olurdu” – gerçeklik olarak uygarlığı muzipçe değer olarak uygarlığa dönüştürür. Bir açıdan baktığımızda işkence uygar bir davranış değildir ama başka bir açıdan da öyledir, çünkü birçok uygarlık işkence uygulamaktadır. Ancak uygar milletler çocukların oyun parklarına dinamit lokumu yerleştirebilir.

10 Edward Burnett Tylor, *Primitive Culture*, John Murray, Londra, 1871, Cilt 1, s. 1.

Terry Eagleton, sömürgecilikten ve antropolojiden sanayi Avrupa'sına, Alman romantiklerinden Britanya işçi sınıfına, İrlandalı devrimcilerden kültür endüstrisine, Jakobenlerden 11 Eylül'e ve neoliberal üniversitenin postmodern kültür kuramcılarına uzanan geniş bir yelpazede, modernliğin başlangıcından günümüze uzanan dönemde, kültürün serüvenini kapsamlı bir yaklaşımla ele alıyor.

Eagleton'a göre postmodern kültürel farklılık, çeşitlilik ve kapsayıcılık fetişizmi geç kapitalizmin piyasa ve tüketim mantığıyla uyum içindedir. Her türlü dışlamaya ve hiyerarşiye karşı durduğunu öne süren bu mutlak kültürelci tutum, tüm radikalliğine rağmen siyasi olarak güçlendirici ve devrimci olmaktan uzaktır.

Eagleton, kültüre ilişkin bütünlüklü bir tanım yapmanın imkânsızlığını teslim etse de, kültürün insanlığın küresel ölçekte karşı karşıya bulunduğu acil sorunlardan ziyade, doğrudan siyasetin alanına dair olduğunu, alıştığımız ironik ve keskin eleştirel üslubuyla ortaya koyuyor.

Tellekt

www.tellekt.com

ISBN 978-625-7118-78-1

9 786257 118781